

УДК 82.09:1

Юлія Куманська, Ольга Яблонська, Максим Яблонський

Екокритичні студії: світові тенденції та українські здобутки

Мета статті – простежити світові тенденції екокритики, презентувати поступ в українському літературознавстві в галузі екокритичних студій. **Методологія** розвідки ґрунтується на загальнонаукових методів аналізу та синтезу, також використано інструментарій екокритики як інтердисциплінарного підходу.

Результатом дослідження є презентація здобутків екокритики на різних етапах, починаючи від зародження нових тенденцій у методології в 1970-х роках до сучасного етапу. Зауважено роль досліджень таких науковців, як Ч. Глотфелті (Cheryll Glotfelty), М. Балаєв (Michelle Belaev), Г. Фромм (Harold Fromm), К. Кокінос (Christopher Cocinos), Д. Гладвін (Derek Gladwin) та інші.

Окреслено періодизацію екокритики (три хвилі екокритицизму) (Бюлл Лоуренс. (2005). Майбутнє екологічної критики: екологічна криза та літературна уява). Зауважено тенденцію тлумачення екокритицизму як науки, що створює мережу міждисциплінарних зв'язків, у низці досліджень початку 2000-х (Т. Діксона (Terrel Dixon) «Міські нетрі: нариси та оповідання про міську природу» (2002); Дж. Таллмедж (John Tallmadge) «Арка Цинциннаті: навчання у природи міста» (2004)).

Розглянуто міркування про специфіку третьої хвилі екокритицизму (Marshall, 2005; Slovic, 2010). Зауважено, що за тридцять років екокритики як окремої дисципліни відбувся якісний перехід від екокритики, що характеризувалася екофетишизмом, романтизмом, дискурсивним фемінізмом, до екокосмополітизму, екокультурних студій, екофемінізму, «зелених» гендерних теорій тощо. Виокремлено думку про нову хвилю екокритицизму – планетарну (Slovic, 2012). Відзначено здобутки екокритики в українському літературознавстві. Виокремлено студії, присвячені дослідженню зарубіжної літератури.

Зауважено, що екокритичні тенденції простежуються також у різних видах образотворчого мистецтва. Увагу до екокритичних досліджень засвідчують і такі гуманітарні галузі, як педагогіка, філософія, журналістика, культурологія та інші.

У **висновках** підкреслюється, що систематизований матеріал презентує актуальність екокритичних студій.

Ключові слова: літературознавство, методологія, інтердисциплінарність, екокритика («зелені студії»), три хвили екокритики (Л. Бюлл), планетарна хвиля екокритицизму (С. Словік).

Вступ

Інтердисциплінарні дослідження в сучасному літературознавстві займають важливе місце, розширюючи теоретичну базу науки, методологію та інструментарій. Імпонують висновки В. Будного та М. Ільницького про те, що переважно міждисциплінарні студії виникають не із суто академічного інтересу чи звичайної цікавості, а з нагальних потреб інтеграції та актуалізації сучасного знання про світ, долання бар'єрів між теорією і практикою (Будний & Ільницький, 2008: 303).

В. Будний простежує «три методологічні перевороти в еволюційній історії літературознавства:

1) позитивізм як утилітарний, історично та політично детермінований підхід зруйнував нормативні приписи класицистичної естетики і суб'єктивні засади романтичного екзотизму, прив'язавши натомість літературу до “відображеної” в ній суспільної історії та “вираженої” індивідуальної психології та розчинивши літературознавство у відповідних наукових царинах;

2) формалізм, “нова критика” і структуральний підхід зосередили увагу на специфіці літератури як іманентного явища, автономізувавши її вивчення на синхронній, системній, теоретичній площинах;

3) постструктуральний переворот переорієнтував літературні студії з онтологічної інтерпретації тексту на дискурсивний та інтертекстуальний його аспекти, спільні й для інших гуманітарних галузей, децентрувавши протистояння між літературною та іншими дисциплінами і створивши умови для усвідомленої їх співпраці» (Будний, 2008: 28).

«Зелені студії» (екокритика) – виразне підтвердження останньої методологічної тенденції, що в розмаїтті міждисциплінарних досліджень стрімко розвивається і в українському літературознавстві.

Мета публікації – спроба схарактеризувати світові тенденції екокритики, простежити поступ в українському літературознавстві в царині екокритичних студій.

Історія становлення цієї галузі відтворена в підручнику П. Баррі «Вступ до теорії: літературознавство та культурологія» (1995),

присвяченому огляду літературознавчих теорій ХХ ст. (Баррі, 2008). Після 2008 р. термін *екокритика* здобув важливе місце в українському літературознавстві.

Методи й методики

Окрім загальнонаукових методів аналізу та синтезу, важливих у систематизації матеріалу, в розвідці використано інструментарій екокритики як інтердисциплінарного підходу.

Вивчення здобутків у певній галузі – пропедевтичний складник кожного дослідницького проєкту.

Виклад основного матеріалу

У підручнику П. Баррі «Вступ до теорії: літературознавство та культурологія» (1995) простежено етапи становлення та розвитку екокритичних студій: «Екокритика як термін уперше був застосований наприкінці 1970-х рр. на симпозіумі Асоціації західної літератури [WLA], організації, сферою зацікавлення якої є література американського Заходу. У вступі до низки програмних статей (усі вони за назвою «Що таке екокритика?») Майкл П. Бранч «виводить поняття “екокритика”» з есею Вільяма Рукерта «Література й екологія: спроба екокритики» 1978 р.» (Баррі, 2008: 293); «У США метод започаткувала Черіл Глотфелті, співредактор, разом із Гарольдом Фроммом, ключового збірника напряму “Хрестоматія екокритики: орієнтири літературної екології”, до якої увійшли вельми корисні й змістовні статті» (Баррі, 2008: 292). Ч. Глотфелті стала засновницею Асоціації з вивчення літератури та довкілля, де в 1993 р. з’явився власний друкований орган «ISLE» («Interdisciplinary Studies in Literature and Environment» («Міждисциплінарні дослідження з літератури та довкілля»)) (Баррі, 2008: 292).

Ч. Глотфелті так сформулювала визначення: «“Кажучи коротко, екокритика – це вивчення стосунків між літературою й навколишнім середовищем” (Черіл Глотфелті)» (Баррі, 2008: 292). 1994 р. К. Кокінос (С. Cocinos) пише: «Екокритика – це розширення критичних та педагогічних кордонів літературознавства, куди включені тексти, які стосуються позалюдського (non-human) світу та нашого ставлення до нього. Екокритика – це принципово етична критика та педагогіка, що досліджує та віднаходить зв’язок між індивідом, суспільством, природою та текстом» (Cocinos: 1994) Одне з найновіших визначень належить Д. Гладвіну (D. Gladwin): «Екокритика – це широкий спектр

інтердисциплінарних методів дослідження літератури та культури для вивчення глобальної екологічної кризи через перетин літератури, культури та фізичного навколишнього середовища. Термін «екокритика» часто використовується як загальноприйнятий термін для будь-якого аспекту гуманітарних наук (наприклад, засобів масової інформації, кіно, філософії та історії) в стосунку до екологічних проблем, але насамперед застосовується як літературна та культурна теорія» (Gladwin, 2017).

П. Баррі інформує, що «літературними орієнтирами сучасної екокритики у США є твори трьох провідних американських письменників XIX ст., які звеличують волю до життя та незайману природу Америки, а саме Ральфа Валдо Емерсона (1803–1882), Маргарет Фуллер (1810–1850) й Генрі Девіда Торо (1817–1862)» (Баррі, 2008: 293).

Екокритика як поле досліджень виросло зі спільності наукових інтересів у різноманітності взаємодій і зв'язків між людьми і місцями, суспільством і природою, літературою і навколишнім середовищем. М. Балаєв указує, що «екокритичне поле побудоване через конференції, дискусії, інституції, міжпредметні взаємодії, понад кілька десятиліть зборів матеріалів з критичною точкою в 1992 році – заснуванням ASLE» (Fromm, Balaev & Glotfelty, 2012: 1018).

Г. Фромм (Harold Fromm), М. Балаєв (Michell Balaev) та Ч. Глотфелті (Cheryll Glotfelty) стверджують, що сфери походження жанрів екокритичних досліджень тепер вибухово зростають, перетворюючись у велику кількість нових дисциплін. «Ховаючись під виглядом того раннього письма, екокритицизм потрохи відходить від Дарвінівської еволюції, впливу довкілля на людське тіло і безсумнівно саму природу» (Fromm, Balaev & Glotfelty, 2012: 1016).

Отже, можна стверджувати, що екокритицизм – це інтердисциплінарне поле, яке постало зі спільного бажання нової літературної теорії і практики. Цей інтерес зробив екокритицизм міцною дисципліною, що продовжує розвиватися, як показує найновіша екокритична програма в США (йдеться про літературно-екологічну програму, що стартувала восени 2012 р. на факультеті англійської мови та літератури університету Айдахо, очолену С. Словіком, Дж. Ладіно, Е. Джеймосом, Дж. Джонсон, Дж. Нікотра). Віднедавна ця дисципліна стрімко поширюється в усьому світі: в

Китаї, Індії, Бразилії, Австралії, європейських країнах і, зокрема, в Україні.

Існує небезпека втрапити до пастки чіткого розділення літературної доби на до і після, ніби до моменту появи терміна «екокритика» («екокритицизм») не існувало творів про природу чи досліджень творів про природу. Запитуючи «Що таке екокритика?», Л. Бюлл (Lawrence Buell) у статті «Екокритицизм: деякі нові тренди» проводить аналогію з романтизмом, навівши приклад класичного есе, написаного у 1924 р. А. Лавджоєм (Arthur Lovejoy) «Про дискримінацію романтизму». Автор стверджує, що неможливо зрозуміти, які тенденції він повинен описувати і чи брати за зразок природничий натуралізм, адже образ квітки є не лише образом квітки, і будь-які образи природи можуть виконувати не лише свою роль. По суті, Л. Бюлл називає такі висловлювання першими проявами раннього екокритицизму (Buell, 2005). Власне, чіткої межі між раннім екокритицизмом, який романтизував природу, ставив її на чільне місце, і романтизмом нема; тим більше, що і чіткого визначення в обох поняття нема.

У 1980-х відбувся потужний сплеск так званої екокритики в англосаксонських країнах; визнання в науці знайшли імена Вільяма Рукерта, Карла Крюбера, Черіл Глотфелті, Гарольда Фромма, Кейт Соупер і багатьох інших науковців, які замислювалися над поняттям «природа» в контексті культури.

Л. Бюлл у книжці «Майбутнє екологічної критики: екологічна криза та літературна уява» (The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination, 2005) запропонував періодизацію екокритики, яка мала би презентувати розуміння тенденцій і відмінностей між дослідженнями творів про природу і найсучаснішими дослідженнями, що включають екокосмополітизм, екофемінізм, зелену квір-критику і т. ін.

Відповідно до цієї періодизації, перша хвиля екокритицизму (давніший екокритицизм, ХХ ст.) – був радше природничим письмом, у якому романтизовано дику природу, висловлювалося захоплюється нею (як наприклад, класичний текст Г. Торо «Волден, або Життя в лісах», 1845).

Святкування екокритики першої хвилі «цвіту романтичної поезії» є значно менш цікавим для представників другої хвилі, ніж книжка

довгих поем «Сміття» А. Р. Аммонса (A. R. Ammons «Garbage», 1993), з якої друга хвиля бере початок.

Л. Бюлл так характеризує другий етап: «екокритики другої хвилі все ще можуть цікавитися темами своїх попередників: романтизувати природу, протиставляти риторичні стратегії битві за екологію. Проте дослідники другої хвилі вже не схильні робити з природи фетиш» (Buell, 2005: 32). Екокритики другої хвилі почали досліджувати твори класичної літератури, а не лише сучасні чи відносно наближені в часі, оскільки література кожного періоду – це шлях до розуміння сьогоденної екологічної кризи (Buell, 2005).

Я. Маршалл (Ian Marshall) у статті «Нові взаємозв'язки в екокритиці» (2005) згадує, що в ранні періоди своєї роботи вважав особливо доречними для критичної практики створення і пошук зв'язків, до яких тепер можна припасувати префікс «еко». Він докладав зусиль до розуміння екокритики як «екологічного мислення», пов'язаного з природою; дослідник твердив, що аналізувати треба лише описані екологічні зв'язки і / або проблеми навколишнього середовища. Вся рання робота дослідника була спрямована на пошук того, що можна було б назвати новими екологічними взаємодіями. У 2000-х важливим стало включення в літературне дослідження фундаментальних природничих наук, і не лише біології, а й антропології, географії, по суті, відбулося перетворення екокритики на прикладну науку.

На початку 2000-х вийшла друком низка публікацій, серед них: Т. Діксона (Terrell F. Dixon (Editor)) «Міські нетрі: нариси та оповідання про міську природу» (2002), Дж. Таллмедж (John Tallmadge) «Арка Цинциннаті: навчання у природи міста» (2004). У цих дослідженнях формується думка про те, що не треба сприймати екокритиків як когось, хто гуляє лісами і обіймається з деревами, – екокритицизм як наука створює мережу міждисциплінарних зв'язків, що містять реальні природничі знання. Екокритики – не адвокати навколишнього середовища, яких американці часто називають «ті, що обіймаються з деревами».

«Що нового сталося за останні роки?» (Marshall, 2005: 2) – запитує у своїй статті 2005 р. Я. Маршалл. По суті, відбувається важливий період переходу від екокритицизму другої до третьої хвилі. Тоді відбувалося проростання типово літературних явищ (як постструктуралізм і романтизм) в екологічні та гендерні теорії.

Екологи, літератори, фотографи, історики працювали тоді, змішуючи «об'єктивну документалістику з суб'єктивною естетикою» (Marshall, 2005: 2).

На початку 2000-х років з'явилося поняття «зеленої драматургії», адже мистецтво завжди було на вістрі подій, зокрема звертало увагу на актуальну проблему деградації стану навколишнього середовища. Цьому питанню присвячене знаковий текст – есе Т. Мей 2007 р. (Theresa May) «Greening the Theater. Taking Ecocriticism from Page to Stage» («Озеленення театру. Перенесення екокритики зі сторінки на сцену»).

Цей перехід, описаний Я. Маршаллом, ознаменував початок «третьої» хвилі екокритицизму. С. Словік, теоретик екокритицизму, один із керівників літературно-екологічної програми в університеті Невади (США), називає третю хвилю «літературним вираженням екологічного досвіду, що настільки ж різноманітний, як і будь-яке інше письмо» (Slovic, 2010: 4). Автор вказує, що в попередні періоди спільнота екокритиків була відносно однорідною, стриманою надто вузькою конструкцією розуміння природи і людського суспільства, поділеного аж занадто вузькими конструктами «білий» – «не-білий» як основними маркерами етнічної приналежності. І саме це питання формує третю хвилю екокритики, яка визнає етнічні та національні особливості, але постає над ними, досліджуючи всі аспекти людського досвіду з точки зору взаємодії з навколишнім середовищем.

За тридцять років екокритики як окремої дисципліни стався якісний перехід від екокритики першої хвилі, що характеризувалася екофетицизмом, романтизмом, дискурсивним фемінізмом (ідея про особливі зв'язки жінки з природою), до екокосмополітизму, екокультурних студій, екофемінізму, «зелених» гендерних теорій тощо.

Ще в 1995 р. з'явилися нові тенденції в англофонному екокритицизмі: дослідники більше не фокусуються на нонфікшн, вивчаючи все нові жанри, – предметом уваги стають так звані «зелені культурні студії» і мистецька презентація стану навколишнього середовища і взаємодії різних культурних груп у всьому світі (японське природниче письмо, мексикансько-американське письмо про природу і т. ін.).

До відомих досліджень попередньої фази належать: Л. Коупа (L. Coup) «The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism»

(Хрестоматія зелених студій: від романтизму до екокритики), 2000; «Beyond Nature Writing. Expanding the Boundaries of Ecocriticism» (Поza природничим письмом. Розширення меж екокритицизму), 2001 К. Армбрустер та К. Валейс (K. Armbruster and K. Wallace); «The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics, and Pedagogy» (Хрестоматія екологічної справедливості: політика, поетика та педагогіка), 2002 Дж. Адамсон, М. М. Еванс, Р. Стейн (Joni Adamson, Mei Mei Evans, Rachel Stein).

Можна твердити, що третя хвиля екокритики принесла такі неологізми, як «екокосмополітизм», «коріння космополітизму», «глобальна душа», «транслокальність» (Slovic, 2010: 6). І хоча між екокритиками цього періоду тривають суперечки про значення «місця» в літературних творах, проте необхідно об'єднувати локальні і глобальні аспекти досвіду (Slovic, 2010: 8).

С. Словік (S. Slovic) вважає, що наприкінці 2012 р. почалася нова хвиля екокритицизму – планетарна. Йдеться про поширення студій і курсів із наголосом на фундаментальному матеріалізмі (фізичність, логічність) питань довкілля, місць, процесів, сил і досвідів. Об'єднання аналізу кліматичних змін із дослідженням конструкцій екопоетичної мови, прагматизм в екокритичних практиках, що зростає – це реалії нової хвилі (Slovic, 2012: 619). На передній план виходить прикладний екокритицизм, застосований на базових людських поведінкових звичках, життєвому виборі. З'являється цілий кластер дослідників проблеми забруднення океану. І що важливо, четверта хвиля екокритицизму вже не є винятково північноамериканським феноменом.

Хвилі (етапи) екокритики відтворюють також закономірності її поширення. Перша і друга хвилі екокритицизму в світі були винятково англофонними, стосувалися аналізу американського та британського літературного доробку (перша хвиля – сучасні тодішнім реаліям твори, які не належать до художньої літератури; друга – включала американську та британську класику, розширюючи межі вже й на художню літературу). Лише в третій хвилі екокритицизму почали з'являтися перші іншомовні представники, проте повноцінно вони зазвучали в екокритичній науці лише з початком четвертої хвилі екокритики. Четверту хвилю екокритицизму можна вважати всесвітньою, міжнародною.

Треба назвати таких східно-азійських дослідників: Su-Hsin Huang, Masami Yuki, Hong Cheng, Won-Chung Kim, Ning Wang та ін. Вони роблять свій внесок у розвиток матеріального екокритицизму: мова йде про їхні звернення до проблем автентичності, локальності, токсичності, етики на прикладах східно-азійської літератури. Окрім того, під час четвертого етапу з'являються екокритичні дослідження в країнах усього світу (зокрема і в Україні).

Нін Ван (Ning Wang) у статті «Глобальне в локальному. Екокритика в Китаї» (2014) так пояснює причини популярності екокритики в Китаї: «Люди ставлять питання, чи залишиться синє небо і чисте повітря в Пекіні після завершення конференції АРЕК, заради якої на кілька днів у Пекіні зупинилися всі заводи і фабрики. Це цікавить не лише науковців, дослідників, чиї інтереси дотичні до екологічних питань, а й звичайних, пересічних громадян країни» (Wang, 2014: 739–748). Стверджується, що успішне представлення екокритичної теорії в Китаї обумовлене тим, що величезні екокритичні ресурси приховані в класичній китайській філософії – даосизмі і конфуціанстві, де пропагувалося єднання людини та природи. Такі доктрини маргіналізувалися в ХІХ ст. із приходом західного модерну.

Четверта хвиля екокритики може бути коротко схарактеризована такою тезою: «місце у Всесвіті сягає корінням у реальність»; це визначення відчуття фундаментального матеріалізму, бажання об'єднувати ідеї з фізичністю, їхнім матеріальним вираженням. Яскравим вираженням цього етапу є досвід Ч. Бергмана – його подорож зі студентами до Антарктики, наслідком чого стала книга науково-популярних розповідей «Кожен пінгвін у світі. Квест побачити їх всіх» («Every Penguin in the World: A Quest to See Them All»), 2020, ілюстрована світлинами автора.

Чи не вперше в українському літературознавстві в руслі екокритики була виголошена доповідь діаспорного літературознавця М. Павлишина на семінарі славистів у Канбері, 29–30 серпня 1985 р., присвячена дослідженню роману О. Гончара «Собор» та роману М. Руденка «Орлова балка» (вперше опубліковано 1988 р.: *Slavic themes: Papers from two hemispheres (Selecta slavica) Hardcover – Import, January 1, 1988*). До читача в материковій Україні публікація прийшла у виданні літературно-критичних статей М. Павлишина «Канон та іконостас» (Київ, 1997) (Павлишин, 1997: 44–61).

Як вже зауважувалося, розвиток екокритики в Україні активізувався у зв'язку з виданням 2008 р. у видавництві «Смолоскип» підручника П. Баррі «Вступ до теорії: літературознавство та культурологія» (1995) у перекладі О. Погиначко; тут серед напрямів літературознавчих досліджень презентовано й екокритику.

У руслі екокритики створено низку досліджень: І. Сухенко («Екокритичні орієнтири на сучасному етапі літературознавчих досліджень: проблема визначення», 2011), М. Ткачука («Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики», 2011), С. Маценки («Література як культурна екологія», 2016), А. Олешко («Екокритицизм як напрямок літературних досліджень», 2016), Л. Статкевич («Теоретико-методологічні форманти сучасної екокритики», 2017), О. Довбуш («Літературні спроби налагодження спілкування з природою: погляд екокритика», 2018). 2010 р. Л. Горболіс видала навчальний посібник для студентів-філологів «Екологічна культура героїв у художньому потрактуванні українських письменників» (Горболіс, 2010). Також опубліковано численні статті, в яких апробовано застосування інструментарію екокритики для аналізу твору, зокрема: Л. Горболіс («Екокритичні виміри української літератури: доцільність і прийнятність застосування (на прикладі “Лісової пісні” Лесі Українки)», 2011; «Екокультурний вектор образу головного героя роману Мирослава Дочинця “Горянин. Води Господніх русел”», 2017; «Природоохоронний компонент збірки «Апокрифи лісу» Петра Сороки», 2021); Б. Пастуха («Феномен екокритики в романі Миколи Руденка “Орлова Балка”», 2014); Т. Ганжі («Екокритичний аспект дикості у поетичному циклі Олега Лишеги “Снігові і вогню”», 2018); Ю. Куманської («“Мандрівка дощинки” Олеся Ільченка: на перетині літератури і природознавства», 2019; «Твори Олени Пчілки для дітей: екологія душі і природи», 2019; «“Арніка” Зірки Мензатюк: екологічний складник у казковій історії лікарської рослини», 2020; «Збірка есе Зірки Мензатюк “Український квітник”: екологічні аспекти», 2020; «Ecological aspect in the problems of urban fairy tales by Zirka Menzatyuk (based on the collection “A thousand umbrellas”», 2020; «Вплив літератури для дітей на формування принципів екологічної взаємодії (на матеріалі оповідання Олеся Ільченка “У кого ріжки найкращі”», 2020; «Нестайкова екологія: екологічні мотиви в творчості Всеволода Нестайка», 2020; «Повість І. Андрусика «Третій сніг»: екологічний та антиколоніальний

дискурси» (у співавторстві з О. Яблонською, М. Яблонським), 2021; «“Морськосвинський детектив” І. Андрусяка: екологічні виміри в контексті жанрово-стильових особливостей» (у співавторстві з О. Яблонською), 2021; «Повість-казка В. Близнеця “Земля світлячків”»: дискурс природи, політична алегорія» (у співавторстві з О. Яблонською), 2022; «Природничі візії в “Лісових казках” О. Іваненко» (у співавторстві з О. Яблонською), 2022); О. Вертипорох («Екокритика як модель інтерпретації сучасного художнього тексту (на матеріалі романістики Євгена Пашковського)», 2021) та інші. У 2017 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна проведено III Міжнародну наукову конференцію «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа)», за результатами якої видано збірник тез (Художні феномени, 2017).

Свідченням популярності екокритики в українському літературознавстві є також студії, присвячені дослідженню зарубіжної літератури. Так, у руслі «зелених студій» виконано аналіз поезії та есеїстики Еліс Уокер (стаття І. Яковенко, 2016), роману Т. Корагесена Бойла «Завіса з тортильї» (публікація Н. Жлуктенко, 2013), роману Мілоша Урбана «Водяник» (стаття О. Палій, 2014), роману О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» (публікація А. Полторацької, 2020). Підтвердженням цієї тенденції є також дисертація А. Полторацької «Дискурс бестіарності у художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі творів Дж. Бовена «Вуличний кіт на ім'я Боб», Б. Вербера «Завтра будуть коти», Дж. Кутзее «Безчестя», О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих»)» (2021), у якій серед методів дослідження апробовано і здобутки екокритики.

У вивченні літератури для дітей та юнацтва часто апелювали до виховного потенціалу художнього слова, відповідно ця проблема розглядалася в педагогічних студіях. Така ж тенденція притаманна дослідженням теми природи, екологічних аспектів. Показовими є висновки, сформульовані у статті Л. Загородньої та І. Данильченко «Етапи формування еколого-літературної компетенції у процесі ознайомлення з художніми творами природничого змісту»: «Художнє слово сприяє розвитку образності мислення та уяви дошкільників про природу, формуванню в них оцінноетичних суджень. Сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з

мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленнєві дії. Проте, повноцінне сприймання художніх творів природознавчого змісту зумовлене інтересом дітей до їхнього змісту, адже в творах зібрано безліч реалістичних фактів про природу, живих істот та місце серед них людини» (Загородня & Данильченко, 2016: 35). Методичний аспект розглянуто і в публікації Т. Левчук і В. Соколової «Екологічні компетентності в курсі “Історія зарубіжної літератури”: методологічні пропозиції» (2020).

Екокритичні тенденції простежуються не тільки в сучасному красному письменстві, а й у різних видах образотворчого мистецтва. Увагу до екокритичних досліджень засвідчують і такі гуманітарні галузі, як філософія, журналістика, культурологія та ін.

Наукова новизна

У статті відтворено основні тенденції розвитку екокритичних студій у зарубіжному та українському літературознавстві.

Вперше систематизовано значний літературознавчий матеріал, окреслено закономірності розвитку екокритичних студій у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в зарубіжному та українському літературознавстві.

Презентовано закономірності та специфіку екокритичних студій, роль художніх текстів.

Опрацьовані матеріали засвідчили увагу екокритики до аналізу і класичних текстів, і творів сучасної літератури.

Висновки

Екокритика засвідчує увагу сучасного літературознавства до міждисциплінарних досліджень.

Екокритичні тенденції в методології простежуються від 1970-х років.

Особливу роль мають студії таких авторів, як Ч. Глотфелті (Cheryll Glotfelty), М. Балаєв (Michelle Belaev), Г. Фромм (Harold Fromm), К. Кокінос (Christopher Cocinos), Д. Гладвін (Derek Gladwin) та інші.

Бюлл Лоуренс у дослідженні «Майбутнє екологічної критики: екологічна криза та літературна уява» (2005) презентував періодизацію екокритики (три хвилі екокритицизму).

У дослідженнях початку 2000-х років утверджується думка про екокритицизм як науку, що створює мережу міждисциплінарних зв'язків (Т. Діксона (Terrel Dixon), 2002; Дж. Таллмедж (John Tallmadge), 2004).

Функціонування екокритики як окремої дисципліни – це якісний перехід від екокритики, яка характеризувалася екофетишизмом, романтизмом, дискурсивним фемінізмом, до екокосмополітизму, екокультурних студій, екофемінізму, «зелених» гендерних теорій тощо. Нова хвиля екокритицизму має планетарний характер (Slovic, 2012).

В українському літературознавстві здобутки екокритики розпочинають свій відлік від доповіді М. Павлишина, присвяченої дослідженню навколишнього середовища в романах О. Гончара «Собор» та М. Руденка «Орлова балка» (семінар славістів у Канбері, 1985).

Екокритичні тенденції притаманні також різним видах образотворчого мистецтва та різноплвновим гуманітарним галузям (педагогіка, філософія, журналістика, культурологія та інші).

Систематизований матеріал доводить актуальність екокритичних студій.

Література

- Баррі, П. (2008). Вступ до теорії: літературознавство і культурологія. Київ: Смолоскип.
- Будний, В. & Ільницький, М. (2008). Порівняльне літературознавство. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008.
- Будний, В. (2008). Між дисциплінами: розширення контекстів літературознавчої галузі чи зміна статусу? *Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія філологічна*, 44, 1, 22–31.
- Горболіс, Л. (2010). Екологічна культура героїв у художньому потрактуванні українських письменників. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Загородня, Л. & Данильченко, І. (2016). Етапи формування еколого-літературної компетенції у процесі ознайомлення з художніми творами природничого змісту. *Гірська школа українських Карпат*, 15, 33–37.
- Павлишин, М. (1997). «Собор» Олесь Гончара та «Орлова балка» Миколи Руденка: навколишнє середовище як тема й аргумент. *Павлишин М. Канон та іконостас*. Київ: Час, 44–61.
- Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа») (2017). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

- Buell, Lawrence (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Blackwell Publishing.
- Cocinos, Ch. (1994). What is Ecocriticism? *Defining Ecocritical Theory and Practice Sixteen Position Papers from the 1994 Western Literature Association Meeting Salt Lake City, Utah-6 October 1994*. URL: https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf
- Fromm, H., Balaev, M. & Glotfelty, Ch. (2012). Ecocriticism's Growth and Diversity. *PMLA*, 127, 4, 1016–1020.
- Gladwin, Derek (2017). *Ecocriticism. Oxford Bibliographies in Critical & Literary Theory*. Oxford University Press.
- Marshall, I. (2005). New connections in Ecocriticism. *Interdisciplinary Literary Studies*, 7, 1, 1–4. URL: <https://www.jstor.org/stable/i40054238>
- Slovic, S. (2012). Editor's Note. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 19, Issue 4, Autumn 2012, Pages 619–621, <https://doi.org/10.1093/isle/iss132> (in English).
- Slovic, S. (2010). The Third Wave of Ecocriticism. *North American Reflections. Ecoson@*, 1, 1, 4–10. URL: <https://ecozone.eu/article/view/312>
- Wang, N. (2014). Global in Local: Ecocriticism in China. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 21, Issue 4, Autumn 2014, Pages 739–748, <https://doi.org/10.1093/isle/isu153>

References

- Barri, P. (2008). Vstup do teorii: literaturoznavstvo i kulturolohiiia [Introduction to theory: literary studies and cultural studies]. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).
- Budnui, V. & Ilnytskyi, M. (2008). Porivnialne literaturoznavstvo [Comparative literature studies]. Kyiv: Vud. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008 (in Ukrainian).
- Budnui, V. (2008). Mizh dystsyplinamy: rozshyrennia kontekstiv literaturoznavchoi haluzi chy zmina statusu? [Between disciplines: expanding contexts of literary studies or changing status?]. *Visnyk Lvivskoho universytetu imeni I.Franka. Seriiia filolohichna*, 44, 1, 22–31 (in Ukrainian).
- Horbolis, L. (2010). Ekolohichna kultura heroiv u khudozhnomu potraktuvanni ukrainskykh pysmennykiv [Ecological culture of heroes in the artistic interpretation of Ukrainian writers]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka (in Ukrainian).
- Zahorodnia, L. & Danylchenko, I. (2016). Etapy formuvannia ekoloho-literaturnoi kompetentsii u protsesi oznaiomlennia z khudozhnimy tvorany pryrodnychoho zmistu [Stages of formation of ecological and literary competence in the process of familiarization with artistic works of natural content]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*, 15, 33–37 (in Ukrainian).
- Pavlyshyn, M. (1997). «Sobor» Olesia Honchara ta «Orlova balka» Mykoly Rudenka: navkolyshnie seredovyshshe yak tema i arhument ["The Cathedral" by Oles Honchar and "Eagle's Ravine" by Mykola Rudenko: the environment as a theme and an argument]. *Pavlyshyn, M. Kanon ta ikonostas*. Kyiv: Chas, 44–61 (in Ukrainian).

- Khudozhni fenomeni v istorii svitovoi literatury: perekhid movy v pysmenstvo («Ekotsentryzm: kultura i pryroda») [Artistic phenomena in the history of world literature: the transition of language into writing ("Ecocentrism: culture and nature")] (2017). Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina (in Ukrainian).
- Buell, Lawrence (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Blackwell Publishing (in English).
- Cocinos, Ch. (1994). What is Ecocriticism? *Defining Ecocritical Theory and Practice Sixteen Position Papers from the 1994 Western Literature Association Meeting Salt Lake City, Utah-6 October 1994*. URL: https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf (in English).
- Fromm, H., Balaev, M. & Glotfelty, Ch. (2012). Ecocriticism's Growth and Diversity. *PMLA*, 127, 4, 1016–1020 (in English).
- Gladwin, Derek (2017). *Ecocriticism. Oxford Bibliographies in Critical & Literary Theory*. Oxford University Press (in English).
- Marshall, I. (2005). New connections in Ecocriticism. *Interdisciplinary Literary Studies*, 7, 1, 1–4. URL: <https://www.jstor.org/stable/i40054238> (in English).
- Slovic, S. (2012). Editor's Note. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 19, Issue 4, Autumn 2012, Pages 619–621, <https://doi.org/10.1093/isle/iss132> (in English).
- Slovic, S. (2010). The Third Wave of Ecocriticism. *North American Reflections. Ecoson@*, 1, 1, 4–10. URL: <https://ecozone.eu/article/view/312> (in English).
- Wang, N. (2014). Global in Local: Ecocriticism in China. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Volume 21, Issue 4, Autumn 2014, Pages 739–748, <https://doi.org/10.1093/isle/isu153> (in English).

Yuliia Kumanska, Olha Yablonska, Maksym Yablonskyi. Ecocritical studies: global trends and Ukrainian achievements. The purpose of the article is to trace the global trends of ecocriticism, to present progress in Ukrainian literary studies in the field of ecocritical studies. The **methodology** of the publication is based on general scientific methods of analysis and synthesis, and the tools of ecocriticism as an interdisciplinary approach were also used.

The **result** of the study is a presentation of the achievements of ecocriticism at various stages, starting from the emergence of new trends in the methodology in the 1970s to the modern stage. It is noted the role of researches of such scientists as: Cheryll Glotfelty, Michelle Balaev, Harold Fromm, Christopher Cocinos, Derek Gladwin and other. The periodization of ecocriticism is outlined (three waves of ecocriticism) (The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination, 2005).

It is noted a tendency to interpret ecocriticism as a science that creates a network of interdisciplinary connections in a number of studies of the early 2000s. (Terrel Dixon (2002). *City Wilds: Essays and Stories about Urban Nature*; John Tallmadge (2004). *The Cincinnati Arch: Learning from Nature in the City*).

Considerations about the specifics of the third wave of ecocriticism are considered (Marshall, 2005; Slovic, 2010). It is noted that over the thirty years of ecocriticism as a separate discipline, a qualitative transition has occurred from ecocriticism characterized by ecofetishism, romanticism, discursive feminism, to ecocosmopolitanism, ecocultural studies, ecofeminism, "green" gender theories, etc. The opinion about the new wave of ecocriticism - planetary is singled out (S. Slovic, 2012). The achievements of ecocriticism in Ukrainian literary studies are considered. Studies dedicated to the research of foreign literature are singled out.

It is noted that ecocritical trends can also be traced in various types of fine art. Attention to ecocritical studies is evidenced by such humanities as pedagogy, philosophy, journalism, cultural studies, and others. The **conclusions** emphasize that the systematized material presents the relevance of ecocritical studies.

Key words: literary studies, methodology, interdisciplinarity, ecocriticism ("green studies"), three waves of ecocriticism (L. Buell), planetary wave of ecocriticism (S. Slovic).

Куманська Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук; <https://orcid.org/0000-0001-7975-1525>; yusmal@ukr.net

Яблонська Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>; o_jabl@ukr.net

Яблонський Максим Романович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки; <https://orcid.org/0000-0001-9822-3920>; max.yablonsky@gmail.com